

MIKÓ ZSUZSANNA

Egy per anatómiája

A Kecskeméti Megyei Bíróság 1961. június 9-én, kilencvenegy napos tárgyalássorozat után, több évre visszatekintő bűncselekmény-sorozat ügyében, huszonkilenc személy ellen hozott igen súlyos ítéletet. Rostás Fardi Bakró elsőrendű és Rostás Tamás másodrendű vádlott esetében halálbüntetést, Sztojka Péter Pecó, Rostás György Tigris, Rostás Rudolf István Bajka, Rostás Lajos Laci és id. Rostás Fardiné Rostás Mura esetében életfogytiglani börtönbüntetést szabott ki.¹ A vádlottak száma az eljárás alatt folyamatosan nőtt: kezdetben kilencen voltak, de végül is huszonkilenc személyt ítélték el sorozatosan elkövetett bűncselekményekért.²

A bíróság az ítéletek indoklásakor kiemelendőnek tartotta, hogy a vádlottak négy kivételével cigány nemzetiségűek, a személyi körülmények leírásánál pedig megállapította, hogy a cigányok egyetlen rokonságot alkotnak. A rendkívül súlyos ítéleteket, több kisebb súlyú bűncselekmény mellett, egy bestiális gyilkosság elkövetése miatt hozta: 1960. január 20-án reggel ásóval széthasított fejjel találtak egy magányosan élő özvegyasszonyt Dunavecscén. A sértett, özv. Csorba Gyuláné férje egykor országos hírnő, külföldet is megjárt cigány zenész volt.

A nyomozást a Bács-Kiskun megyei Rendőr-főkapitányság Bűnügyi Osztálya indította meg 1960. január 21-én ismeretlen tettes ellen. A nyo-

¹ Rostás Lajos és társai gyilkosság BFL XXV. 4. a. Fővárosi Bíróság büntetőperes iratok 2809/1962.

² Id. Rostás Fardi Bakró esetében a gyilkosság mellett, visszaesőként elkövetett rablás, ifjúság elleni bűntettek, ezek közül egy esetben fiatalkorú erkölcsi züllés útjára vitele, jogtalan vagyoni haszonszerzés végett elkövetett intellektuális közokirat-hamisítás, közveszélyű munkakerülés, amivel magát és családját erkölcsi romlásnak tette ki, fakivágással elkövetett közellátás érdekét veszélyeztető bűntett, falopással elkövetett társadalmi tulajdon elleni bűntett és baleset áldozata cserbenhagyása ügyében. Rostás Tamás esetében a gyilkosság mellett három rendbeli rablás, erőszakos nemi közösülés, lopás, fakivágás, személyi igazolvány ellopása és megsemmisítése és közveszélyű munkakerülés miatt szabott ki büntetést.

mozás azonban közel fél évig semmiféle eredményt sem hozott, így a BM Országos Rendőr-főkapitányság 1960. június 17-én meghosszabbította a nyomozás határidejét június 20-ig. A rendőrségi határozatban még az a feltételezés is szerepelt, hogy a gyilkosságot az áldozat szomszédja szexuális indítéktól vezérelve követhette el. A rendőrség dorgát az is nehezítette, hogy az áldozat hozzátartozóinak is volt elképzelése a gyilkosról, így vallomásaik valószínűleg rossz irányba befolyásolták a nyomozók munkáját. Csik Mátyásné, az áldozat nagynénje arról beszélt, hogy húga jelentős pénzkölcsönöket adott rokonoknak és idegeneknek is, így szerintük köztük kell keresni a gyilkosát. A nyomozati iratokból kiderül, hogy a rendőrség a véletlennek köszönhetően kapott információt a gyilkosság lehetséges elkövetőiről. 1960. június 22-én Kecskeméten kihallgatták Rostás Balázs Fülöpöt, akit azzal gyanúsítottak, hogy 1956 novemberében Solt községben rablást és erőszakos nemi közöszlést követett el. Rostás Balázs Fülöp nagyon jó fogásnak bizonyult, ugyanis részletesen beszélt több rablásról, erőszakos nemi közöszléről és lopásról. Emellett a rendőrök tőle hallottak először a dunavecsei gyilkosság körülményeiről is. Ezt követően felgyorsultak az események. 1960. július 28-án Kecskeméten sor került Rostás Fardi kihallgatására, aki bevallotta a bűncselekmény elkövetését, és részletesen szólt a körülményekről is. Ezt követően kihallgatták Fardi fiait, először Rostás Rudolf István Bajkát, majd Rostás Lajos „Lacit”, akik mindketten elismerték a gyilkosságban való bűnrészességüket. A kihallgatások sora folytatódott. Vallomást tett Horváth Katalin Margit Bolta, aki elmondta, hogy tudott a gyilkosságról, de nem mert szólni senkinek, mert megfenyegették. Kihallgatták a gyilkossággal gyanúsított Rostás Fardi családtagjait is. Rostás Fardiné Rostás Mura mindent tagadott, míg a meny, Rostás Rudolf Istvánné Kanalas Aranka bevallotta, hogy apósa beszélt neki a gyilkosságról.

A rendőrség megelégedett a tanúkihallgatásokkal, más bizonyítási eszköz alkalmazását nem tartotta szükségesnek. 1960 decemberében már a Kecskeméti Megyei Bíróságon volt az ügy, ahol szokatlanul hosszúra nyúlt a tárgyalási szakasz. Mint említettem, az ügyészség kilenc személy ellen emelt vádat, ez a vádlotti kör bővült ki az elsőfokú ítélet kihirdetésekor huszonkilenc személyre. A bíróság tulajdonképpen maga folytatta le a nyomozást. Az eljárás bonyolultságát mutatja, hogy a tárgyalás maga kilencvenegy napig tartott. A szokatlanul hosszú folyamat fő oka az volt, hogy a kezdetben „egyszerű” gyilkossági ügyből egy monstre bűncselekmény-sorozatot magába foglaló per lett. Az eljárást igen nehézkesse tette, ami az iratokból azonnal kitűnik: az eljáró hatóságok –

vagyis sem a rendőrség, sem pedig a bíróság – nem készültek fel a vádlottak személyiségével kapcsolatos bonyodalmakra. A legtöbb esetben már a vádlottak beazonosítása is komoly gondot okozott, mivel a legtöbben teljesen írástudatlanok voltak, semmiféle személyazonosító okiratuk nem volt, sokszor arra sem emlékeztek pontosan, mikor születtek. Több esetben még az apa–fiú kapcsolatot is letagadták. Nagy nehézséget okozott a bíróságnak az is, hogy a teljes életközösségben élő vádlottak rokoni és családi viszonyaival tisztába jöjjen. Ezzel az ítélet indoklása részletesen foglalkozott, mondván: a bíróság tisztánlátását főként az a körülmény nehezítette, hogy a vádlottak a bűnözést egyetlen életformájuknak tekintették, a hatóságok elleni harcra rendezkedtek be, és mindenben félre akarták vezetni őket. A bíróság szerint a vádlottak a múltjukat is titokban tartották, annak történéseit nem lehetett rekonstruálni. Az események tisztázását egy másik körülmény is nehezítette, amit a bírósági tanácselnök „a magasabb idegműködés sajátosságainak” nevezett. Egyes tényekre kitűnően, a kultúrember szintjét messze meghaladó részletességgel és élességgel emlékeztek, az elvont fogalmak terén azonban a gondolkodás- és felfogóképességük rendkívül hiányos volt, még az események naptári évek sorrendjében való rögzítése is gondot okozott nekik. A bíróság már az eljárás kezdetén szükségesnek tartotta elmeorvos-szakértői vizsgálat elrendelését. Az elmeorvos- szakértő, vizsgálati jelentésében, a bíróságéhoz hasonló következtetésre jutott, ugyanis a legtöbb vádlottat a „szellemileg gyengébb képességű” (*debilitas*) vagy a „csökkent szellemi képességű” fogalommal társította. Mindegyik vádlotról megállapította, hogy általános erkölcsi felfogása „selejtjes” ugyan, de tetteik társadalmi veszélyességét valamennyien fel tudták mérni. Az elmeorvos-szakértői vizsgálat azonban már ekkor burkoltan kétségbe vonta a tanúvallomások használhatóságát. A vizsgálatkor ugyanis többen még azt sem tudták megmondani, hogy milyen évet írnak éppen. Ennek tudatában az orvos szakértő szerint különös, hogy a nyomozati iratokban milyen pontosan szerepelnek az évek és a helyszínek a több tucat rablás, lopás vagy erőszakos támadás felidézésekor. A vádlottakkal szembeni előítéleteket jól példázza az elmeorvos-szakértői vizsgálatához beszerzett környezettanulmány az elsőrendű vádlott lakókörnyezetéből. Dunaegyháza községi tanácsának végrehajtó bizottsága megírta: Rostás Fardi és családja 1954 óta lakott a községben egy szobakonyhás lakásban. A megélhetésüket úgy biztosították, hogy Fardi és családja hat–tizenkét lóval járta a környező határt és dézsmálta a dolgozó parasztok földjeit. Külön kiemelték az iratban, hogy az 1956-os árvíz idején egyedül Rostásék nem vettek részt a védekezésben. A községben

nem tűrték meg őket, így elköltöztek. Sőt, olyan ellenszenvet keltettek, hogy a tanács tagsága elfogadta: ha egy cigány megjelenik a községben, arról a tanácsot azonnal értesíteni kell.

Mindezen körülmények felderítése után a bíróság megkezdte a bírósági eljárást, amelyben a motiváció feltárása volt az első feladat. A bíróság megállapította, hogy a gyilkosság indítéka a pénz volt. Az özvegynek ugyanis magas nyugdíj járt a férje után, ami miatt pereskedett is, és a per megnyerése után visszamenőleg nagyobb összeget fizettek ki neki. Az összeg nagyságáról mesébe illő hírek terjengtek a tanyavilágban. A bíróság tudni vélte azt is, hogy mire kellett volna ez a nagy összeg a cigánykaravánnak. Id. Rostás Fardi és családja azt tervezte, hogy megvesz egy Mogyoród melletti telket és azon kunyhót, azaz cigányházat építenek maguknak. A telek ára ötezer forint volt, ebből kétezer-hétszázat tudtak kifizetni. A fennmaradó összeg átadását februárra vagy márciusra vállalták. Nem létezett írásba foglalt szerződés, csak a pénz átvételéről készült elismervény, és szóban megállapodtak arról: ha a fennmaradó pénzt nem fizetik ki, akkor az eddig letett összeget is elvesztik. 1960. február 9-én megkötötték a szerződést az ingatlanra, és ki is fizették a teljes árat.

Ámde ha „csak” pénzszerzés érdekében elkövetett gyilkossági ügygel lenne dolgunk, talán csak egy „egyszerű” bírósági eljárást tudnánk felvázolni. Ebben az esetben azonban sokkal összetettebb ügyről van szó, mivel az eljáró hatóságok, időt és pénzt nem kímélve, fényt derítettek egy cigánykaraván 1950-es évekbeli életmódjára. A bíróság indoklása 1959 októberétől a gyilkosság elkövetésének idejéig szinte napról napra nyomon követte a Rostás Fardi vezette cigánykaraván életét. A cigány nagycsalád életébe természetesen a felsőbbség szemével pillanthatunk be, így a kép sok esetben tendenciózus. A periratok olvasásakor szinte tapintható az eljáró hatósági személyek teljes értetlensége és elborzadása a cigányok mindennapjaival kapcsolatban. A történészi feltáró munkát egyelőre még hátráltatja, hogy eddig csak az írásos dokumentumok feldolgozására nyílt lehetőség, a jelentős számú magnetofonszalag a technikai lehetőségek hiánya miatt még nem hozzáférhető. A kihallgatási jegyzőkönyvek jól mutatják, hogy a vádlottaknak szinte mindegyike vagy írástudatlan volt, vagy kevés fogalma lehetett a jegyzőkönyvbe foglaltak értelméről. A hangszalagok így arról is tanúskodhatnak majd, mennyire hitelesek a rendőrségen és az ügyészségen felvett jegyzőkönyvek.

A bíróság, szociológusi vizsgálatokat idéző módon, általános megállapításokat is tett a cigánykaraván életmódjáról. Véleménye szerint a

vádlottakat három csoportba lehet sorolni. Az első csoportba azok tartoznak, akik következetesen kóborlásra, munkakerülésre és bűnöző életformára rendezkedtek be. A második csoportba azok sorolhatók, akik ingadozást mutatnak a letelepedés és a dolgozó életmód, másfelől a kóborló és a bűnöző életmód között. Végül a harmadik csoportba a legenyhébb megítélés alá eső, megtévesztett nem bűnöző személyek tartoztak.

Az első csoportba tartozók életformájára a bíróság a fővádlott Rostás Fardit és családját említette példának. A hatóság megállapítása szerint Rostás a feleségével és fiaival egész életében kóborló életmódot folytatott. Rostás Fardinak 1954 és 1956 között Dunaegyházán volt ugyan egy kezdetlegesen épített háza, de itt csak a hideg téli hónapokban tartózkodtak. Különböző községekben is volt bejelentett lakásuk, ahol a község tulajdonát képező földterületen földbeásott kunyhót vagy lombozathól, szárból télen nem fűthető sátrat készítettek. Fardinak több kocsija és lova volt, az állatokat jól ellátta. Sűrűn adott-vett és cserélt lovakat. Az életmódjukkal kapcsolatban a bíróság számára az volt a legmegdöbbentőbb, hogy a vádlottak megszokták, hogy a hideg télen is a pusztai földön aludjanak. A havat elseperték, a földre szalmát, majd pokrócot terítettek, és dűnyhával takaróztak. Nagy mennyiségű fehérneműt hordtak magukkal, amit nem mostak, hanem a táborhelyen eldobáltak. A gyerekek iskolába nem jártak, a család nőtagjai koldulással szereztek pénzt.

A második csoportba tartozó vádlottak között volt olyan férfi, aki rendszeren letöltötte a kötelező katonai idejét, és állami gazdaságban idénymunkán is dolgozott. Ebben szülei példáját követte, akik többé-kevésbé letelepedtek, vályogvetéssel és földműveléssel foglalkoztak. Egy másik vádlottnak jobb volt a családi háttere, hiszen apja kis házzal és néhány hold földdel is rendelkezett. A szoba-konyhás házban ugyan húsz-harminc személy lakott, de ez a bázis mégis lehetővé tette, hogy a vádlott segédmunkásként építő és terményforgalmi vállalatnál is dolgozzon. A vádlott megpróbált letelepedni felesége családjánál, de aztán a cigánykaraván hatása erősebbnek bizonyult. „A kóborló cigányok szokása egyébként, hogy amikor a körükbe vagy rokonságukba tartozó egyén a rendes munkás életmódra tér át, ebbe nem törődnek bele, eljárnak hozzá, tömegesen valósággal megszállják otthonát, és bűncselekmények elkövetésébe igyekeznek őt belevinni”³ – vonta le általános következtetését a bíróság elnöke.

A harmadik csoport tagjai „segítették” a cigánykaraván kóborló életmódját. Így az a vádlott is, akinek tanyája közelében gyakran vertek

³ Rostás Lajos és társai gyilkosság BFL XXV. 4. a. Fővárosi Bíróság büntetőperes iratok 2809/1962.

tábort a cigányok már 1945 előtt is. Ő vette meg a lopásból eredő ingóságokat is. Neki természetesen volt hivatalos megélhetési forrása, a korabeli terminológia szerint középparaszt volt, a bírósági eljárás idején pedig már téesztag.

A bíróság megpróbálta feltérképezni a karaván tipikus bűnöző életformáját. Az egyik jellemző bűncselekményként a falopást jelölte meg, hiszen véleménye szerint a karaván életformájához tartozott a szabad ég alatti táborozás, s ehhez tüzet kellett gyújtani. A bíróság szerint 1959 decemberében és 1960 januárjában a karaván tagjai legalább ötven mázsa fát loptak el. A vádlottak azzal védekeztek, hogy ők csak gammózással szereztek fát. (Hosszú zsinór végére nehezéket tettek, és a fa ágára feldobták, hogy a nehezék átcsavarodjon az ágon és lerántsa azt.)

A másik jellegzetes bűncselekmény a koldulás volt. A karaván életformája szerint a bekerült nőknek koldulniuk kellett. Magukhoz vettek egy-egy batyukészítésre alkalmas, több kendőből összevarrt terítőt, s végigjárták a közeli tanyákat és falvakat. Azzal az ürüggyel koldultak, hogy árvízkárosultak. A hivatalos látszat kedvéért magukkal vittek egy piros fedelű könyvecskét, és ebbe írták bele az adományokat. Két cigányasszony általában össze is szedte az egész karaván létfenntartásához szükséges élelmet. Különösen érzékletesen írta le a bíróság a gyilkosságot megelőző estét, amikor az egyik asszony szerzett egy sárga tyúkot, amit megfőztek, és paprikás krumplit készítettek hozzá. A tyúkot, mielőtt megkaparintották, a cigány szokás szerint többrétegűen viselt szoknyák közül az alul levő szoknyán elhelyezett nagy zsebbe dugták, s a cigányasszony úgy rejtegette, hogy egyben a terhesség látszatát is keltette.

A nő szerepét a karaván életében legközérthetőbben a másodfokon eljáró Legfelsőbb Bíróság foglalta össze: „Másképp, mert a cigányok között azt tekintik jó »feleségnek«, akit sok mindenre fel lehet használni, így lopásra, markecolásra (zsebelés), jósolásra, koldulásra, csalásra, hogy élettársukat megfelelően el tudják tartani, ill. részükre minél több pénzt tudjanak biztosítani. Ebből kiindulva arra kell következtetni, hogy a cigányok sűrűn változtatják élettársaikat, és ez különösen megmutatkozik Rostás Tamásnál, aki vallomása alapján még csak 29 éves, de már több mint 30 élettársa volt. Hogy ilyen nagy számban váltotta élettársait, arra következtetési alap, hogy a fenti követelményeknek egyáltalán vagy kevésbé feleltek meg, vagy éppen annak reményében vett maga mellé más élettársat, hogy az majd a fenti igényeknek jobban fog eleget tenni.”⁴

⁴ Uo.

A fiatakorúakat és a gyerekeket is gyakran kényszerítették koldulásra, sokszor télen mezítláb zavarták őket kéregetni.

Különösen részletesen követte nyomon a bíróság az 1959. november elejétől december 20-ig eltelt időt, amelyet a gyilkosság távolabbi előzményeként kezelt. Ez alatt az idő alatt a cigánykaraván bejárta a Duna–Tisza közét, naponta körülbelül tíz kilométert tett meg. A hosszú vándorlás nem telt eseménytelenül. A leírás részletességével a bíróság azt kívánta alátámasztani, hogy a vádlottak a megrögzött bűnözők életmódját folytatják, remény sincs megjavulásukra. A legborzasztóbb esemény november közepén történt, amikor Gyál községnél a karaván egyik tagja gyereket szült a szabad ég alatt. A kóborlást azonban folytatták, annak ellenére, hogy a gyermek beteg lett. Orvossal ugyan megvizsgáltatták, aki gyógyszert írt fel, de tovább vándoroltak, és a gyerek december 24-én meghalt (orvoshoz többet nem vitték). A halott gyereket még egy napig vitték magukkal, majd az ítélet szerint december 24-ről 25-re virradó éjszaka elásták. Egy kiásott fa gödrében temették el. A csecsemő halálával kapcsolatban a védelem álláspontja az volt, hogy a vádlottak nem követtek el bűncselekményt, mert magatartásukat saját szokásaikhoz mérve kell megítélni. A bíróság szerint azonban a vádlottak civilizált társadalomban élnek, a társadalmi együttélés követelményeit ismerik, a gyerekekkel való mostoha bánásmód pedig a munkakerülő, csavargó életmód következménye. A bíróság szerint a fővádlottak tudatosan törekedtek arra, hogy a bűnöző életmóddal kapcsolatos szokásaikat népcsoporti életformaként tüntessék fel, s a hatóságoknak a munkakerülés és a bűnözés elleni fellépését fajüldözésként állítsák be.

Ugyanígy nem foglalkoztak azzal sem, amikor az egyik felnőtt asszonyt érte baleset. Bevitték a megyei kórházba, ahol az orvosok begipszelték a törött végtagját, és visszarendelték műtétre, de a nő nem jelent meg. A hatóság a karaván felelőtlenségét igyekezett bemutatni egy másik baleset leírásával is. Eszerint a karaván egyik tagja egy rossz állapotban lévő könnyű kocsival (cséza) közlekedett, amelybe fiatal, egy év körüli csikókat fogtak be. A lovaknak nem volt rendes kantárjuk, csak egy kötélből készült, zabla nélküli kötőfék, s így nemigen lehetett őket irányítani. Az úton elől ment Rostás Fardi parasztkocsival, utána a cséza. Hátról egy motor akart előzni, amely megriasztotta a lovakat, azok a jármű elé vágtak. A motor árokba borult, a rajta ülők pedig súlyosan megsérültek. A karaván azonban ment tovább, nem segítettek a sérülteken. Vádlottak azzal védekeztek, hogy a motorosok ittasak voltak. A későbbi bírósági eljárás bizonyította, hogy a motor vezetője a közeli szeszfőzde vezetője volt, és korábban pálinkát fogyasztott.

A kiskunhalasi tanyavilágban házasságkötés is történt, Rostás Lajos és Jakab Mária között. A bíróság a személyi körülmények feltárása érdekében részletezte, hogy ez az esemény egy lappangó konfliktust hozott a felszínre, mert a szülők ellenezték a házasságot. A lány ugyanis dolgozó cigány családból, míg a fiú koldulásból és bűnözésből élő családból származott.

A bíróság indoklásában kiemelte, hogy az első- és másodrendű vádlott több alkalommal célzást tett arra, hogy azért verik rájuk a gyilkosságot, mert cigány származásúak, tehát a bűnügy a cigány népcsoport elleni üldözés következménye. „E bűnügy vezető személyeinél a legmagasabb szintű bűnözői céltudatosság, körütekintés és kitarás, elszántság, a bűnözéssel kapcsolatos meglepő éleselméjűség egyébként alacsony kulturális színvonaluk, lobbanékony vérmérsékletük ellenére fejlődött ki és ért el olyan színvonalat, ahogyan az a vádlottak bűncselekményeiben és tárgyalási magatartásában megmutatkozott”⁵ – adott sommás értékelést a vádlottak védekezéséről a bíróság.

A bíróság külön foglalkozott azzal a vádlottak által állított ténnyel, hogy a rendőrségen bántalmazták őket, ám ezt a vádat alaptalannak találta. Érvei szerint a vádlottakat nagyon gyakran vitték hatósági tanúk jelenlétében helyszíni szemlére, a hatósági tanúk szerint egészségesnek látszottak, és jókedvűek voltak. Az egyik vádlott úgy nyilatkozott, hogy négy karót törtek össze a mellén. Ezután az SZTK-ba vitték, az orvosi vizsgálat azonban csak egy régi eredetű csontduzzanatra derített fényt. Egy másik vádlott arcsérülésről beszélt, kórházba vitték, de itt csak kelevényét vágta fel. Elhangzott egy sokkal súlyosabb vád is, mely szerint a kecskeméti rendőrkapitányságon a rendőrök közösültek az egyik cigányasszonnyal. Rostás Tamás szerint a rendőrség azért verte rá a gyilkosságot, mert ezt kikiabálta. A bíróság megállapítása szerint ez nem lehet igaz, mert a nevezett cigányasszony nem is került a rendőrkapitányság fogdájába.

A bíróság mindent mérlegelve döntött a legsúlyosabb büntetés kiszabása mellett, mivel véleménye szerint a vádlottak minden vonatkozásban bűnöző beállítottságúak, semmiféle megrendülést nem mutattak. Remény sincs arra, hogy megváltozzanak, ezért elkerülhetetlen a legsúlyosabb büntetés kiszabása. Ugyanezt szükségessé teszi a megelőzés és a visszatartás is a minden elvetemültségre kész bűnöző elemekkel szemben. Az ügyész azonban még ezt a szigorúságot is kevesellte, mivel még további öt vádlott esetében kérte halálbüntetés kiszabását.

⁵ Uo.

A bíróság minden vádlottnál külön-külön mérlegelte a súlyosbító körülményeket. Az elsőrendű vádlott Rostás Fardi esetében azt a tényt, hogy fiatalkora óta csak bűnözéssel foglalkozott. A megyei börtönben is igyekezett a bűnbanda csoportfegyelmét fenntartani, attól sem riadt vissza, hogy gyilkossággal fenyegetőzzön. Egyik vádlott-társának azt ígérte, hogy kéz- és lábbilincse fejrészával leüti, ha beismerő vallomást tesz. A bíróság szerint minden vonatkozásban bűnöző beállítottságú, semmiféle megrendülést sem mutat, brutális gyilkos. Mindent megtett azért, hogy a gyerekeit magához hasonló bűnözővé nevelje, kisgyermekait a téli hideg időben is magával cipelte. A bíróság úgy látta, hogy nem fog megváltozni, az általános megelőzés miatt is fontos a halálbüntetés kiszabása. A másodrendű vádlott Rostás Tamás esetében is súlyosbító körülményként értékelte a bíróság a gyilkosság kegyetlen kivitelezését. Az egyetlen érzelm, amit a cselekménye kiváltott belőle, az a bosszankodás volt afelett, hogy a cselekményt nem elég jól és körültekintően hajtották végre. A harmadrendű Sztojka Péter esetében a bíróság azt a körülményt is értékelte, hogy a tárgyaláson is többször hangoztatta, hogy ha kijön a börtönből, kénytelen lesz újból elmenni rabolni és gyilkolni. A bíróság szerint Sztojka fontos szerepet foglalt el a bűnözői hierarchiában, mert a bűnbanda csoportfegyelmét a tárgyalás alatt is tartani igyekezett. Az ügyész halálbüntetés kiszabását javasolta, de a bíróság ezt nem tartotta szükségesnek. Az eljáró hatóság véleménye szerint néhányszor őszinteséget mutatott, beismerő vallomást is tett. A tárgyaláson pár alkalommal szembefordult a banda vezetőivel, átnevelése ezért nem látszik teljesen reménytelennek. Az ötödrendű vádlott Rostás Rudolf Bajka személyiségét is nagyon kedvezőtlenül értékelte a bíróság. Véleménye szerint a karavánt vezető Fardi ingadozást nem ismerő, mindenre elszánt, mások életét és testi épségét semmibe vevő bűnözőnek nevelte. Az ügyész rá is halálbüntetést kért, de a bíróság figyelembe vette, hogy a bűncselekmények elkövetéséig csak Fardi környezetében élt. Míg öt vádlott esetében a bíróság tulajdonképpen egyetlen enyhítő körülményt sem értékelt, a negyedrendű és a többi vádlott esetében már figyelembe vette a családi állapotot, a fiatal kort, a felelőtlen szülői magatartást, a fenyegetéseket vagy a családi nyomást.

A vádlottak fellebbezése azonban meglepő eredményt hozott, ugyanis 1962 februárjában a Legfelsőbb Bíróság az ítéletet hatályon kívül helyezte, és új eljárást rendelt el. A megyei bíróság eljárásában olyan komoly hiányosságokat tárt fel, hogy az új eljárás lefolytatására a Fővárosi Bíróságot jelölte ki. A legkomolyabb hibákat a tárgyalás- és a jegyző-

könyvvezetésben tárta fel. Ítélete szerint a megyei bíróság a vádlottakat az egyes vádpontokban összefüggően nem hallgatta ki, és nem adott lehetőséget a védekezések összefüggő előterjesztésére sem. A tárgyalási jegyzőkönyv nagyon részletes, de sok oda nem tartozó részlet van benne, ami nehezíti az áttekinthetőséget. Az ítélet is sok esetben követhetetlen, súlyosabb probléma azonban, hogy a bíróság az ítéletben feltünteteti ugyan a bizonyítékokat, de azt nem jelöli meg, hogy melyekre alapozta az ítéleti tényállást. A Legfelsőbb Bíróság a vádlottak védelme érdekében megállapította, hogy súlyosan sérült a védelemhez való joguk, mert a fél évig tartó tárgyaláson az egyes tárgyalási napokon más-más védők védtek őket, s így nem ismerhették a tárgyalási anyag egészét. Valószínűleg a kötelező védelem is csak formális volt. Ezt az eljárást a bíróság nem kifogásolta, és nem is tett semmit a megváltoztatására. A halálbüntetés alapjául szolgáló bűncselekménnyel kapcsolatos indoklást különösen problémásnak találta a Legfelsőbb Bíróság.⁶

A Fővárosi Bíróság 1963. október 11-én hozott ítéletet, amelynek során a korábban halálra és életfogytiglani szabadságvesztésre ítélt vádlottakat az előre kitervelt, különösen kegyetlen módon, nyereségvágyból elkövetett emberölés büntettének vádja alól felmentette. Csak kisebb

⁶ A gyilkosság ügyében tisztázandónak tartotta, hogy melyik vádlott vetette fel az idős asszony kirablásának gondolatát, miből lehetett következtetni arra, hogy tudták, Dunavécseén lakik egy öregasszony, akinek sok pénze van. Életszerűtlennek találta, hogy a kóborló, írástudatlan terheltek egy hónapra előre pontos dátumban, találkozási időben és helyben egyeztek meg. Erre a bíróság csak utólag következtetett. Nem tisztázták a vádlottak állítását, mely szerint január 16. és 20. között Bugyin voltak (hatvan-hetven kilométerre Dunavécsetől). Nem tisztázták, hogy a gyilkosság előtt és után mikor hol voltak, milyen útvonalon jöttek a színhelyre és hogyan távoztak. Egy évvel az esemény után hallgatták meg a rendőr tanúkat arról, hogy igazoltatták-e a vádlottakat Bugyinál. Többször rendelt el a bíróság nyomozás- és bizonyításkiegészítést, a határozatot azonban nem a bíróság, hanem a tanács elnöke hozta meg. Sőt, az elnök a megkezdésben a lényeges kérdésekben prejudikálva állást is foglalt. A tanúk az időjárási körülményekkel kapcsolatban is eltérő vallomásokot tettek, így tisztázni kell, hogy mennyiben felelnek meg az elmondottak a Meteorológiai Intézet által írottaknak. Fel kell deríteni, hogy a Bugyi és Dunavecsé közötti távolságot a cigányok kocsijaival és lovaival, téli időben, fagyos talajon mennyi idő alatt lehetett megtenni. A bíróság a gyilkosság és rablás tényét a vádlottak nyomozati beismerő vallomására alapozta, nincsenek ezt kiegészítő bizonyítékok. Vannak olyan, a rendes életpaszattal és logikával nem egyező körülmények, amelyeket a bíróság nem oldott fel. Nem indokolt az elsőrendű vádlott pénzzavara ingatlanvásárlásra, ki vetette fel a tervet, a magányos öregasszony pénzének megszerzéséért miért mozgósította az egész karavánt, nem haragudtak a sértettre, csak a pénzt akarták megszerezni, ezért nem indokolt a durva elkövetési mód. Úgy kutattak a pénz után a helyiségben, hogy nem dúltak fel nagyon, és több értékes dolgot is otthagytak. Tapasztalt bűnözők, mégis a véletlenen múlt, hogy éppen otthon találták az asszonyt. Nagyon messziről érkeztek a tett színhelyére azt sem tudva, hogy az asszony egyedül lesz-e, és végre tudják-e hajtani a cselekményt. A terheltek védekezésének ellentmondó, logikátlan voltánál nem lehet figyelmen kívül hagyni primitív egéniségüket, kóbor életmóddal kapcsolatos lelkivilágukat. A bűnjelekkel kapcsolatos körülményeket tisztázni kell.

súlyú bűncselekményekben találta bűnösnek őket, a legsúlyosabb kiszabott büntetés nyolcévi szabadságvesztés volt.

Az új eljárásban a bíróság már csak kilenc vádlottat ítélt el, őket lopás, segítségnyújtás elmulasztása, erőszakos nemi közösülés, rablás, közokirat-hamisítás, rablás és orgazdaság miatt ítélt el. A lopást illetően is csak nagyon kis értékű, a mindennapi megélhetéshez szükséges eszközök (lószerszám, bor, ló, kerékpár, fa) eltulajdonítását látta bizonyítottnak a bíróság. A segítségnyújtás elmulasztása bűncselekmény esetében a vádlottakat azért ítélték el, mert amikor a motorkerékpártól a lovak megvadultak, és a motoros az árokba esett, ők nem segítettek neki. Nem vette figyelembe a bíróság a vádlottak azon védekezését, hogy a jármű vezetője ittas volt. A legsúlyosabb bűncselekményük egy idős asszony megerőszakolása és ezzel együtt kirablása volt.⁷

A gyilkosság vádja alól részben azért mentették fel őket, mert a vádlottak a megismételt eljárásban visszavonták korábbi beismerő vallomásukat, és tagadták a bűncselekmény elkövetését. Azt is megismételték, hogy a rendőrségen tett beismerő vallomásokat kikényszerítették tőlük, megverték őket. A gyilkossággal kapcsolatban részletesen elmondottakat azzal indokolták, hogy a helyszíni szemlét nem hatósági tanú jelenlétében folytatták, és csak azután vitték ki őket, amikor már megtanulták, hogy mit kell mondaniuk. A bíróság véleménye szerint az nem lehetett helytálló, hogy minden esetben bántalmazták őket. A magnófelvételen ugyanis az hallatszik, hogy a vádlottak sok esetben erőszakosan, arrogáns módon viselkedtek, ezért az őrszolgálatnak határozottan fel kellett lépnie velük szemben. Nem kizárt, hogy a vádlottak a nyomozás során is hasonló magatartást tanúsítottak.

Ezt követően az újonnan eljáró bíróság aprólékos részletességgel elemezte a korábbi ítéletet. Megállapította, hogy a helyszíni szemle során minden vádlottól megkérdezték még a konyhaajtó kinyitása előtt, hogy milyen a konyha berendezése. Mindenki emlékezetből elmondta, még azok is, akik a vádirat szerint nem is jártak a konyhában. Arra azonban a bíróság nem talált adatot, hogy a vádlottak a konyhában kutattak volna, mivel a vádirat szerint a pénzt a szobában keresték. A cselekmény éjszaka történt, és csak egy petróleumlámpa égett, így valószínűtlen, hogy abban a sötétben ilyen pontosan meg tudták volna figyelni a dolgokat. A bíróság – beleélve magát a vádlottak lelkiállapotába – arra ju-

⁷ A bíróság az 1960 előtt elkövetett bűncselekményeknél utalt arra, hogy azokat még a Btk. hatályba lépése előtt követték el, ezért az új törvényt akkor lehet alkalmazni, ha az adott bűncselekmény ebben az esetben enyhébb elbírálás alá esik. Az FB a vádlottak cselekményét a BHÖ alapján minősítette.

tott: ha bűncselekményt követnek el, arra figyelnek, nem a berendezési tárgyakra. Azért sem találta hihetőnek a bíróság a korábbi eljárást, mivel megállapítása szerint a többi, kisebb bűncselekmény (főként lopás) esetében is helyszíneltek, a vádlottak ilyenkor is megmutattak mindent pontosan, csak az volt a probléma, hogy a cselekmény idején a vádlottak börtönben ültek. Azt sem lehetett tisztázni, hogy a hatósági tanúk tényleg jelen voltak-e a helyszíneléskor, mivel a fényképeken nem voltak láthatók. Erre az ügyész úgy reagált, hogy talán csak egyszerűen lemaradtak róla. Ezt az érvelést azonban aláásta az a körülmény, hogy a hatósági tanúk többsége nem tudott számot adni a helyszíni szemlén történekről, azt sem tudta megmondani, hogy kioktatták-e őket arról, mi lesz a feladatuk. A hatósági tanúk azzal védekeztek, hogy már nem emlékeznek. A bíróság ezután próbálta tisztázni a tanúk rossz memóriájának okát, ezért megkérdezte, hogy az eltelt két év alatt voltak-e másik gyilkosságnál is hatósági tanúk, erre azok nemleges választ adtak. A bíróság az ítélet indoklásában ismét a lélektan területére tévedt akkor, amikor azt rögzítette, hogy érthetetlen a hatósági tanúk ekkorra mértékű érdektelensége, véleménye szerint a hatósági tanúk nagyobb érdeklődést szoktak mutatni. Az egyik hatósági tanúval kapcsolatban elfogadta az egyik vádlott állítását, amely szerint munkásőr volt, az egyes nyomozati cselekményeknél a rendőrséggel együtt járt el, és az egyik vádlottat tettleg is bántalmazta.

A bíróság szerint az is meggyengítette a vád állítását, hogy a helyszíni szemle szerint a lakásból nem hiányzott semmi. Ha a karaván nem talált pénzt, akkor miért nem vitte el a ruhákat vagy más tárgyakat a házból?

A vád tanúinak vallomásait sem találta megalapozottnak a bíróság. Korábban több tanú is elmondta ugyanis, hogy a bűnjelként lefoglalt ruhaneműk között felismerte Csorba Gyuláné dolgait. Az egyik tanú, Keledi Ferencné (az áldozat nővére) a bíróság előtt azonban már zavartan viselkedett. Többszöri kérdésre elmondta, hogy azok olyan ruhaneműk voltak, amelyeket ő csomagolt össze, mikor a rendőrség testvére halálakor Dunavecseré vitte. A bíróság kérdezte tőle, hogy ezt korábban miért nem mondta, azt felelte, hogy senki sem kérdezte tőle. Amikor megkérdezték tőle, tudja-e, hogy az ügyben két embert halálra ítélték, a válasza az volt, hogy nem tudja, de azt sem tudja, „mi lett volna velem és a családommal, ha erről korábban ilyen vallomást tettem volna”.

A fentiekben elemzett bírósági eljárás jól mutatja, hogy az 1950-es évek végének Magyarországon a jogszolgáltatásban szereplő hatóságok milyen sztereotípiákat alkalmaztak. A bíróság ítélete szinte megismétli a politikai vezetés szempontjait, amelyeket Czinege Lajos fogalmazott

meg: „A cigányság nagyobb része lényegében a társadalom periferiáján él, illetve gyakran élösködik. Rendszeres munkát nagy többségük nem végez, egy részük a hagyományos cigányfoglalkozásokat űzi...”⁸ A politikai vezetés szerint a probléma megoldása a cigányság archaikus életformájának szétverése és a cigányság erőszakos munkába állítása lett volna.

A Magyar Dolgozók Pártjának az ötvenes években sokáig nem volt hivatalos cigánypolitikája, a nyilvánosság előtt egységesen képviselt álláspontja. Az MDP vezető testületei 1956-ban vették végül napirendre a cigányság ügyét, miután mind a Népművelési Minisztériumtól, mind az Országos Rendőr-főkapitányságtól érkezett hozzájuk előterjesztés. A pártvezetés illetékes osztálya a javaslatokból egységes előterjesztést szerkesztett, amelyben újra és újra felbukkant a „cigánybűnözés” fogalma, a cigánysággal kapcsolatos sztereotípiák, a széttelepítés gondolata.⁹ Jellemző, hogy a dokumentum megismételte: „A cigányság nagy része a társadalom periferiáján él, illetve gyakran élösködik.”¹⁰ A legfelsőbb pártvezetés egységes álláspontot először 1961 júniusában fogalmazott meg a roma lakosság helyzetével kapcsolatban. Az MSZMP Politikai Bizottságának határozata jelezte, hogy ki kell lépni a „cigánybűnözés” egyszerű sztereotípiájából, és társadalompolitikai kérdésnek minősítette a „cigánykérdést”.¹¹

A párthatározat konkrét feladatokat jelölt meg a hatóságoknak a cigányság felemelése érdekében. A bíróságok nem tartoztak a politikai hatalom által megszólítottak közé, de nem kizárt, hogy a Legfelsőbb Bíróság másodfokú eljárásának lefolytatására is hatással volt a pártvezetés döntése.¹²

⁸ Javaslat a Politikai Bizottsághoz a magyarországi cigánykérdés rendezésére. MOL M-KS 276. f. 96. cs. 300. ő. e. (87. doboz.)

⁹ Az MDP KV Adminisztratív Osztályának előterjesztése a Politikai Bizottsághoz a magyarországi cigánykérdés rendezésére. Budapest, 1956. április 9. MOL M-KS 276. f. 91/85. ő. e.

¹⁰ Uo.

¹¹ MOL M-KS 288. f. 5/1961/233. ő. e.

¹² Az MSZMP PB döntéséről, illetve a cigányság 1950–1960-as évekbeli helyzetéről lásd részletesebben SÁGHY Erna: Cigánypolitika Magyarországon az 1950–1960-as években. *Múltunk*, 2008/1. 273–308.; BÉKÉSI András: A cigányság „megjavítása” a tanácsrendszerben. A szocialista cigánypolitika kezdete politikai bizottsági források alapján. 1961. június–1963. március In: MÁRFI Attila–KOSZTICS István (szerk.): *Cigánysors. A cigányság történeti múltja és jelene*. II. Emberháza Alapítvány–Erdős Kamill Cigánymúzeum–Cigány Kulturális és Közművelődési Egyesület, Pécs, 2009. 161–172.